

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ

МОЗУЛЬ ІРИНА ВІКТОРІВНА

УДК 378.147:[373.3:57.081.1-047.22](477)

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ
ДО ФОРМУВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
ПРЕДМЕТНОЇ ПРИРОДОЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Інституті вищої освіти Національної академії педагогічних наук України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
ЯРОШЕНКО ОЛЬГА ГРИГОРІВНА,
Інститут вищої освіти НАПН України,
завідувач відділу інтеграції вищої
освіти і науки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
БІДА ОЛЕНА АНАТОЛІЇВНА,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького,
професор кафедри початкової освіти;

кандидат педагогічних наук, професор
ШАПОШНІКОВА ІРИНА МИКОЛАЇВНА,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
завідувач кафедри педагогіки і методики
початкового навчання.

Захист відбудеться «27» грудня 2017 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.456.02 в Інституті вищої освіти Національної академії педагогічних наук України за адресою: 01014, м. Київ, вул. Бастіонна, 9, 9-й поверх, зала засідань.

Із дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України (01014, м. Київ, вул. Бастіонна, 9).

Автореферат розіслано «27» листопада 2017 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Ю. А. Скиба

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Перед вітчизняними закладами вищої освіти поставлено завдання підготувати майбутніх учителів початкової школи до реалізації у подальшій професійній діяльності нового змісту освіти, заснованого на формуванні ключових і предметних компетентностей (Закон України «Про загальну середню освіту» (2014), Державний стандарт початкової загальної освіти» (2016), Концепція Нової української школи (2017), Закон України «Про освіту» (2017). Формування двох із десяти визначених Концепцією Нової української школи ключових компетентностей – «Компетентності в природничих науках і технологіях» та «Екологічна грамотність і здорове життя» – є одним із завдань навчання природознавства в початковій школі. Перехід початкової освіти від знаннєвої парадигми до компетентнісної потребує цілеспрямованої підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності.

Професійна підготовка вчителя становила й продовжує становити інтерес багатьох дослідників, які зосереджують увагу на таких питаннях: психологічні основи професійного становлення вчителя (О. Леонт'єв, С. Рубінштейн); формування педагогічної майстерності (І. Зязюн, Л. Кондрашова, В. Семиченко); професійна компетентність учителів (Н. Бібік, І. Зимня, О. Овчарук, О. Пометун, Л. Хоружа, А. Хуторський); готовність до педагогічної діяльності (А. Алексюк, В. Бондар, М. Євтух, Н. Кузьміна, В. Сластьонін, С. Сисоєва, О. Ярошенко). Теоретико-методичні засади професійно-педагогічної підготовки вчителів початкової школи розглядаються в дослідженнях О. Дубасенюк, С. Мартиненко, О. Матвієнко, О. Пехоти, Г. Тарасенко, Л. Хомич, І. Шапошнікової та ін.

Проблема формування компетентностей учнів стала предметом уваги українських науковців Т. Байбари, Н. Бібік, О. Біди, С. Бондар, М. Вашуленка, Л. Коваль, О. Пометун, О. Савченко та ін. У результаті їхнього наукового пошуку обґрунтовано теоретичні і методичні засади формування компетентностей у молодших школярів.

Теоретичні і методологічні засади професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи висвітлено у працях зарубіжних вчених М. Грін, М. Самервіль, М. Гембер, М. Фуллан, К. Брод, М. Аванс та інших.

Проте проведені вченими дослідження не вичерпують усіх питань підготовки майбутнього вчителя початкової школи. Зокрема, підготовка студентів до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності дотепер недостатньо обґрунтована, методично застаріла, дидактично недосконала. Результати констатувального етапу педагогічного експерименту свідчать, що на практиці переважають елементарний і середній рівні готовності студентів до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності, її

високий рівень мали 12% студентів. Аналіз результатів досліджень учених та результати вивчення практики засвідчують наявність суперечностей між вимогами суспільства до професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи і рівнем їхньої готовності до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності. Усе це зумовило актуальність теми дослідження **«Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження відповідає тематиці наукової роботи кафедри теорії і методики початкової освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Тему дисертації затверджено Вченою радою Інституту вищої освіти НАПН України (протокол № 9/5 від 26 жовтня 2015 р).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні, розробленні й експериментальному підтвердженні результативності методики підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

- на основі аналізу інформаційних джерел з'ясувати й обґрунтувати предметну природознавчу компетентність як особистісну якість молодшого школяра;

- розкрити сутність і структуру готовності майбутніх учителів початкової школи до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності;

- з'ясувати практичний стан і виявити педагогічні умови підготовки студентів до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності;

- теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити методику підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи.

Предмет дослідження – зміст, форми, методи та засоби підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності.

Для розв'язання завдань дисертаційного дослідження було застосовано такі **методи дослідження**:

- аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація психологічної, педагогічної літератури, нормативних актів, інтернет-джерел, дисертаційних робіт, чинних навчальних програм і підручників початкової освіти, що дали змогу сформулювати базові поняття дослідження, виявити педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування у молодших школярів

предметної природознавчої компетентності, обґрунтувати теоретичні основи підготовки студентів до досліджуваного аспекту педагогічної діяльності, розробити для цього навчально-методичні матеріали, а в подальшому – експериментальну методику підготовки студентів;

– вивчення досвіду роботи викладачів закладів вищої освіти, спостереження, анкетування, тестування, бесіди – для з'ясування практичного стану підготовки майбутніх учителів до формування у молодших школярів природознавчої компетентності;

– педагогічний експеримент: констатувальний етап, у результаті якого було з'ясовано рівень підготовки студентів до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності у практиці вищої педагогічної освіти; пошуковий етап, у ході якого одержано підтвердження спроможності обґрунтованої і розробленої методики підготовки студентів до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності; формувальний етап, що забезпечив перевірку результативності обґрунтованої у дослідженні методики підготовки майбутніх учителів початкової школи;

– методи математичної статистики: (критерій Пірсона χ^2) – для кількісного аналізу й інтерпретації одержаних у педагогічному дослідженні результатів та встановлення їхньої достовірності.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що *вперше*:

– теоретично обґрунтовано методику підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності, яка охоплює мету, зміст і структуру підготовки, методи і засоби навчання, форми організації навчальної діяльності студентів у процесі цілеспрямованої підготовки здобувачів вищої освіти на бакалаврському рівні до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності;

– виявлено педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності: використання активних форм організації навчання студентів з методики навчання природознавства (дискусій, рольових ігор, тренінгів, проєктів), систематична організація групової навчальної діяльності; розроблення і впровадження навчальної дисципліни «Навчання природознавства в сучасній початковій школі»; залучення студентів до самостійної пізнавальної діяльності, спрямованої на формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності; орієнтація завдань педагогічної практики на формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності;

– розкрито сутність поняття готовності майбутніх учителів початкової школи до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності як особистісної якості, що проявляється у взаємодії мотиваційного, змістового,

процесуального, комунікативного компонентів і може досягати елементарного, середнього та високого рівнів сформованості.

Знаннєвий компонент професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи *удосконалено* за рахунок розроблення змісту дисципліни «Навчання природознавства в сучасній початковій школі», а процесуальний – завданнями, спрямованими на формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності.

Подальшого розвитку набула ідея професійно орієнтованого навчання майбутніх учителів початкової школи за рахунок комплексного використання інтерактивних методів на заняттях з дисциплін «Методика навчання освітньої галузі «Природознавство» і «Навчання природознавства в сучасній початковій школі».

Практичне значення одержаних результатів визначається удосконаленням підготовки майбутніх учителів початкової школи у педагогічних закладах вищої освіти на бакалаврському рівні за рахунок упровадження в освітній процес навчальної дисципліни «Навчання природознавства в сучасній початковій школі», у якій розкрито актуальні наукові і практичні аспекти викладання природознавства в початковій освіті та «Словника-довідника з природознавства», який сприяє поліпшенню засвоєння природознавчої термінології студентами та поглибленню їхніх знань із природознавства.

Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності за обґрунтованою у дослідженні методикою має позитивні результати, про що свідчать довідки про впровадження з Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (від 30 червня 2017 р. № 06/37); Чернігівського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка (від 30 червня 2017 р. № 29); Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (від 15 червня 2017 р. № 1455); Барського гуманітарно-педагогічного коледжу імені Михайла Грушевського (від 14 червня 2017 р. № 181).

Матеріали й результати дисертаційного дослідження готові до використання в освітньому процесі, а також можуть бути використані під час написання посібників, методичних розробок для майбутніх учителів початкової школи.

Особистий внесок здобувача. У науковій праці [4] здобувачем обґрунтовано склад, виокремлено компоненти та рівні готовності майбутнього вчителя до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності, представлено результати констатувального етапу педагогічного експерименту. У праці [3] особистим внеском здобувача є упорядкування понять і термінів з природознавства для учнів початкової школи.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях відділу інтеграції вищої освіти і науки Інституту вищої освіти НАПН України (2015–2017) й оприлюднені на зазначених нижче наукових конференціях та інших заходах.

Міжнародних: «Використання медіа технологій у підготовці вчителя: європейський та вітчизняний досвід» (Глухів, 2015), «Опыт, проблемы и перспективы реализации современных педагогических технологий в системе образования» (Архангельск, 2015), «Інтеграція вищої освіти і науки» (Київ, 2015), «Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу» (Київ, 2015), «Pedagogika. Nauka wczoraj, dzis, jutro» (Warszawa, 2016), «Теорія і практика формування та розвитку творчої обдарованості майбутніх фахівців у системі професійної освіти» (Бар, 2017), «Глобальні виклики педагогічної освіти в університетському просторі» (Одеса, 2017).

Всеукраїнських: «Природнича освіта і наука для сталого розвитку України. проблеми і перспективи» (Глухів, 2014), «О. Довженко і українська культура: історія, традиції, сучасність» (Глухів, 2014), «Інноваційна культура педагога: стан сформованості» (Глухів, 2015), «Модернізація структури та змісту початкової освіти на засадах компетентнісного та комунікативного підходів» (Глухів, 2015), «Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної роботи» (Глухів, 2015 р.), «Актуальні проблеми практичної психології» (Глухів, 2015), «Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку природничих наук та методик їх викладання» (Глухів, 2016), «Формування соціокультурної компетентності вчителя: зміст, традиції, інновації» (Глухів, 2016), «Особистісно-професійна компетентність педагога: теорія і практика» (Суми, 2017), «Компетентнісно-орієнтовані педагогічні технології у початковій школі» (Рівне, 2017).

Звітних науково-практичних конференціях викладачів та аспірантів Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (2015–2017), Інституту вищої освіти НАПН України (2015–2017).

Науково-педагогічних читаннях молодих учених, магістрантів, студентів іноземними мовами «The 21st Century Challenges in Education and Science» (Глухів, 2017); засіданнях відділу інтеграції вищої освіти і науки Інституту вищої освіти НАПН України (2014–2017).

Публікації. Основні результати дослідження висвітлено в 20 публікаціях автора, з них: десять статей (одна у співавторстві) опубліковано у фахових виданнях України з педагогічних наук, одне з яких індексується в Index Scopus; одна стаття – у зарубіжному педагогічному виданні (Німеччина); два навчальних посібники, один навчально-методичний посібник, одна робоча програма; п'ять тез і матеріалів конференцій.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел

(276 найменувань, з них іноземною мовою – 13), 16 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 294 сторінки, обсяг основного тексту – 192 сторінки. Робота містить 18 таблиць і 4 рисунки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, визначено його мету, завдання, об'єкт і предмет, зазначено методи дослідження, сформульовано наукову новизну і практичну значущість проведеного дослідження, наведено відомості про апробацію і впровадження основних його результатів.

У **першому розділі** – *«Теоретичні основи підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності»* – наведено результати аналізу наукових джерел; розкрито сутність предметної природознавчої компетентності молодшого школяра; проаналізовано нормативні документи та навчально-методичне забезпечення освітнього процесу закладів вищої освіти щодо підготовки майбутніх учителів до формування предметної природознавчої компетентності, з'ясовано сутність готовності вчителя до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності, визначено критерії та рівні її сформованості.

У світлі змін, що відбуваються у початковій освіті, ключові і предметні компетентності стають основними категоріями. У дослідженні сформульовано визначення предметної природознавчої компетентності молодшого школяра: це його особистісна якість, яка характеризується сукупністю мотивів, ціннісних орієнтацій, знань, умінь, навичок з природознавства і формує здатність учня розв'язувати пізнавальні, проблемні і практичні задачі у сфері відносин «людина-природа».

Формування природознавчої компетентності учнів відбувається у процесі засвоєння системи інтегрованих знань про природу і людину, основ екологічних знань, опанування способів навчально-пізнавальної та природоохоронної діяльності, розвитку ціннісних орієнтацій у ставленні до природи. Аналіз нормативних документів і напрацювань науковців слугував підставою для таких висновків:

– формування природознавчої компетентності учня може здійснювати лише компетентний учитель, який володіє педагогічними, природничо-науковими, методичними знаннями, уміє застосовувати їх на практиці;

– готовність майбутнього вчителя початкової школи до означеної діяльності має бути сформована на належному рівні;

– педагог повинен уміло організувати навчальну діяльність школярів, використовуючи сучасні форми організації освітнього процесу, інноваційні

технології, компетентнісний, системний, діяльнісний, проблемний, диференційований підходи у навчанні учнів, використовувати міжпредметні зв'язки.

Запровадження компетентнісного підходу в школі зумовлює і переорієнтацію результатів професійної підготовки майбутнього вчителя.

Професійна підготовка студентів передбачає цілеспрямовану діяльність із засвоєння знань та оволодіння навичками й уміннями, необхідними для успішної педагогічної діяльності. Показником якості підготовки майбутніх учителів до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності виступає готовність до здійснення цього процесу.

Готовність майбутніх учителів початкової школи до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності – це набута під час навчання особистісна якість, що проявляється у взаємодії мотиваційних настанов, засвоєних педагогічних і природничих знань, сформованих умінь використовувати їх у навчанні природознавства та комунікативних умінь і здатності до реалізації їх у процесі формування природознавчої компетентності молодших школярів. У структурі готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування предметної природознавчої компетентності нами виокремлено чотири компоненти: мотиваційний, змістовий, операційний, комунікативний, що дає змогу в єдності і взаємодії простежити за підготовкою студента до означеної діяльності.

У дослідженні обґрунтовано критерії готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування природознавчої компетентності у молодших школярів: стійкість мотивації до формування предметної природознавчої компетентності у молодших школярів; рівень засвоєння знань з природничих дисциплін і методики навчання природознавства; рівень професійних умінь із формування предметної природознавчої компетентності у молодших школярів; здатність до налагодження конструктивного спілкування з молодшими школярами у процесі формування у них предметної природознавчої компетентності.

Для діагностики сформованості у майбутніх учителів готовності до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності було застосовано рівневий підхід (елементарний, середній і високий рівні сформованості) відповідно до розроблених критеріїв та показників.

У **другому розділі** – *«Обґрунтування методики підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності»* – висвітлено загальну методику проведення дослідження; здійснено аналіз практичного стану підготовки студентів до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності та наведено результати констатувального етапу педагогічного експерименту; описано виявлені педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкових

класів й обґрунтовано методику підготовки майбутніх учителів до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності.

Зазначено, що дослідження проводилося поетапно протягом трьох років і передбачало констатувальний, пошуковий і формувальний етапи педагогічного експерименту.

Основне завдання констатувального етапу педагогічного експерименту – виявити інтерес студентів до формування у молодших школярів природознавчої компетентності, потребу в цій діяльності; рівень володіння знаннями з природознавства та методики навчання природознавства; сформованість практичних умінь і навичок для навчання природознавства молодших школярів; рівень розвитку комунікативних умінь майбутніх учителів. Застосування комплексу діагностичного інструментарію і методів дослідження (опитувальники, анкетування і тестування, бесіди, педагогічне спостереження, вивчення результатів діяльності студентів) дало змогу з'ясувати, що рівень сформованості готовності у майбутніх учителів є недостатнім для успішного формування в учнів початкової школи предметної природознавчої компетентності.

За результатами констатувального етапу педагогічного експерименту було побудовано гістограму (рис. 1).

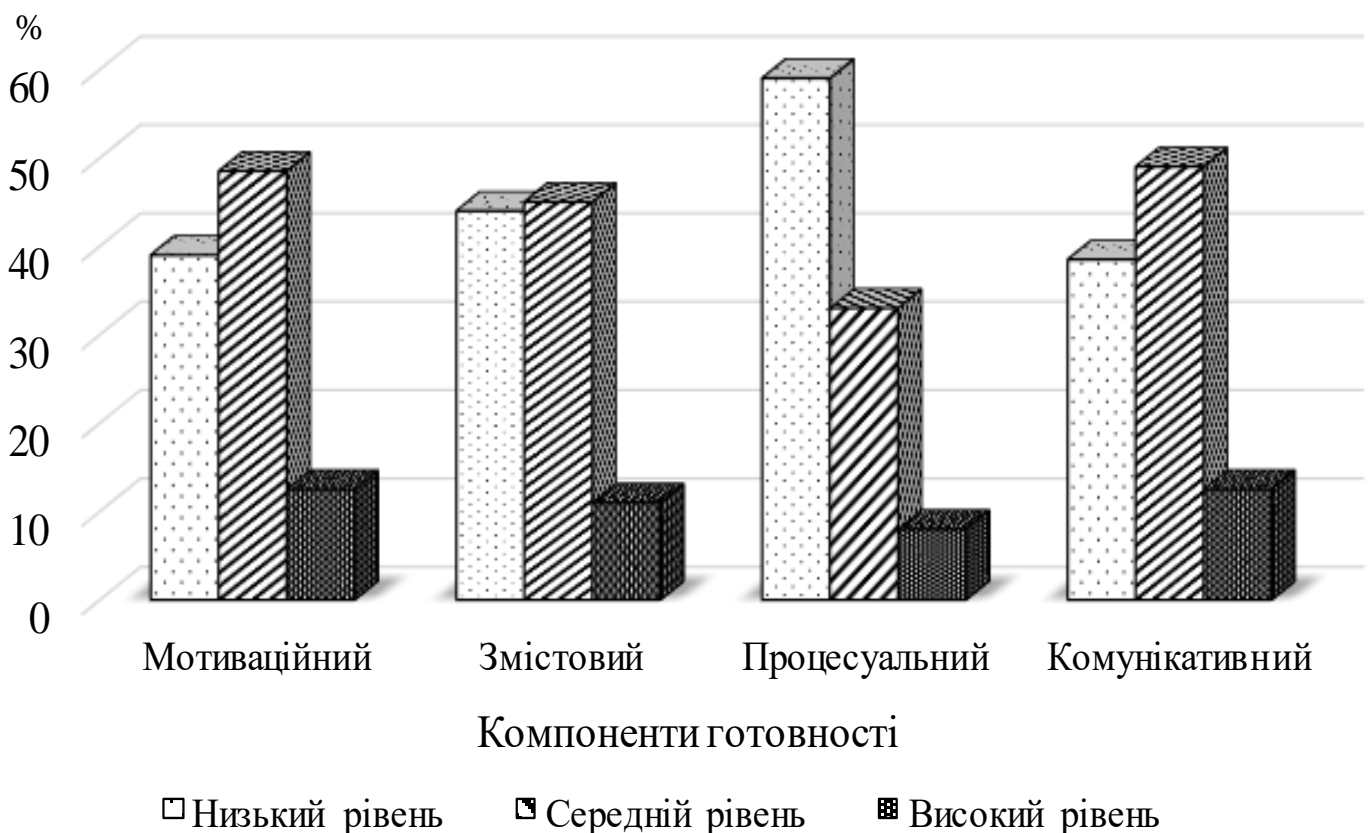

Рис. 1. Рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності (констатувальний етап педагогічного експерименту, у %)

Одержані результати свідчать про загалом невисокі показники сформованості досліджуваної якості вчителів початкової школи.

На основі аналізу наукових праць з теми дослідження, вивчення особливостей професійної підготовки майбутніх учителів та проведеного констатувального етапу педагогічного експерименту виявлено педагогічні умови, що сприяють підготовці студентів до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності:

- використання активних форм організації навчання студентів (дискусій, рольових ігор, тренінгів, проєктів), організація групової навчальної діяльності;
- розроблення та впровадження навчальної дисципліни «Навчання природознавства в сучасній початковій школі»;
- залучення майбутніх учителів до самостійної пізнавальної діяльності, спрямованої на формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності;
- орієнтація завдань педагогічної практики на формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності.

З урахуванням зазначених педагогічних умов розроблено методика підготовки майбутніх учителів до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності, навчання за якою підпорядковується меті – цілеспрямованій підготовці їх до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності; ґрунтується на застосуванні методологічних підходів: компетентнісного, системного, діяльнісного, проблемного; відбувається з використанням активних форм організації навчання та відповідного діагностичного інструментарію.

Систему наявних засобів підготовки доповнено комплексом вправ відповідно до видів діяльності вчителя початкової школи та завдань педагогічної практики, спрямованих на розвиток і вдосконалення професійної готовності майбутнього вчителя до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності.

Важливим фактором успішної реалізації компетентнісного підходу до навчання молодших школярів природознавства є добір ефективних форм організації освітнього процесу, прийомів та методів навчання. З огляду на це перевагу надано використанню місцевого природознавчого та краєзнавчого матеріалу, сучасним освітнім технологіям (розвивальне навчання, проблемний підхід, групове навчання, проєктні технології), проведенню дослідницького практикуму, фенологічних спостережень, екскурсій.

З метою формування в учнів предметної природознавчої компетентності розробленою методикою охоплено всі змістові лінії з природознавства, під час конструювання уроків навчальну діяльність учнів студенти спрямовували на розвиток дослідницьких здібностей, спостережливості, екологічної культури,

активно залучали їх до самоосвітньої діяльності, використовуючи можливості позакласної та позашкільної роботи.

На наступних етапах педагогічного експерименту здійснено перевірку результативності розробленої методики у спеціально організованому експериментальному навчанні.

У **третьому розділі** – *«Перевірка результативності експериментальної методики підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності»* – описано організацію та перебіг пошукового і формувального етапів педагогічного експерименту, під час яких перевірялася результативність запропонованої методики, наведено результати аналізу одержаних даних.

Пошуковий етап педагогічного експерименту полягав в уточненні та коригуванні експериментальної методики і довів, що її використання позитивно позначається на підготовці студентів педагогічних закладів вищої освіти до формування в молодших школярів предметної природознавчої компетентності, що стало підґрунтям для формувального етапу педагогічного експерименту.

В основу формувального етапу педагогічного експерименту покладено методику, яка охоплює: мету, зміст і структуру підготовки, методи і засоби навчання, форми організації навчання та інструментарій для здійснення контролю за рівнями підготовки майбутніх учителів початкової школи на бакалаврському рівні до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності за розробленими критеріями.

Дослідження ґрунтувалося на припущенні, що активізація природничо-наукових, педагогічних і методичних знань студентів, упровадження дисципліни «Навчання природознавства в сучасній початковій школі», застосування активних форм організації навчання, використання групової навчальної діяльності, виконання професійно орієнтованих завдань під час педагогічної практики, удосконалення навчально-методичного забезпечення сприятимуть підготовці майбутніх учителів початкової школи до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності, що забезпечить результативність формування їхньої готовності до зазначеного складника професійної діяльності.

Кількість студентів, які брали участь у послідовному педагогічному експерименті на його формувальному етапі, становила 382 особи.

Результати формувального етапу педагогічного експерименту засвідчили позитивні зміни у рівнях сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до досліджуваної діяльності за всіма компонентами. Якщо на початку формувального етапу педагогічного експерименту мотиваційний компонент досліджуваної готовності був на елементарному рівні у 38,5 % студентів, на середньому – у 47,9 %, на високому – у 13,6 % студентів, то по

завершенню формувального етапу його сформованість на елементарному рівні діагностували у 19,4 % студентів, на середньому – у 53,1 %, на високому – у 27,5 %.

Важливо, що підвищення рівня мотивації обумовило успішне формування змістового і процесуального компонентів готовності майбутніх учителів початкової школи до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності.

Початковим зрізом діагностовано елементарний рівень сформованості змістового компонента готовності у 42,2 % студентів, середній – у 45,8 %, високий – у 12,0 %. Заключний зріз показав, що на елементарному рівні сформованості досліджувана якість залишилася у 22,0 % студентів, на середньому – у 57,0 %, на високому – у 21,0 %.

Аналогічну позитивну динаміку було виявлено у сформованості процесуального компонента готовності: на початку формувального етапу педагогічного експерименту його елементарний рівень мали 58,9 % студентів, середній – 33,2 %, високий – 7,9 %, а по завершенню експерименту з елементарним рівнем було 25,4 % студентів, із середнім – 56,8 %, із високим – 17,8 %.

Сформованість комунікативного компонента готовності перебувала на елементарному рівні у 39,2 % студентів, на середньому – у 48,3 %, на високому – у 12,5 %. Після проведення педагогічного експерименту показники змінилися: елементарний рівень діагностовано у 17,5 % студентів, середній – у 57,9 %, високий – у 24,6 %.

Наведені данні свідчать про результативність обґрунтованої експериментальної методики. Порівняльний аналіз рівнів сформованості компонентів готовності до початку та по завершенню формувального етапу педагогічного експерименту продемонстрував наявність змін за всіма компонентами.

Аналіз одержаних результатів педагогічного експерименту із застосуванням статистичного показника χ^2 критерію Пірсона підтвердив наявність істотної різниці між рівнями сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності на початку та по завершенню формувального етапу експерименту: $\chi^2_{\text{emp.}} = 53,62$, що більше за $\chi^2_{\text{табл.}} = 5,99$ (для рівня значимості 0,05).

Зіставлення результатів початкового та заключного зрізів формувального етапу педагогічного експерименту наведено у табл. 1.

Результати формувального етапу педагогічного експерименту

Компоненти готовності		Початковий зріз		Заключний зріз		Різниця	χ^2
		Осіб	%	Осіб	%	%	
Мотиваційний	Елементарний	147	38,5	74	19,4	19,1	40,86
	Середній	183	47,9	203	53,1	-5,2	
	Високий	52	13,6	105	27,5	-13,9	
Змістовий	Елементарний	161	42,2	84	22,0	20,2	35,02
	Середній	175	45,8	218	57,0	-11,2	
	Високий	46	12,0	80	21,0	-9,0	
Процесуальний	Елементарний	225	58,9	97	25,4	33,5	91,93
	Середній	127	33,2	217	56,8	-23,6	
	Високий	30	7,9	68	17,8	-9,9	
Комунікативний	Елементарний	150	39,2	67	17,5	21,7	46,69
	Середній	184	48,3	221	57,9	-9,6	
	Високий	48	12,5	94	24,6	-12,1	
Середній показник							$\chi^2 \approx 53,62$

Таким чином, статистичний аналіз результатів формувального етапу педагогічного експерименту засвідчив, що підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності за обґрунтованою методикою має позитивні результати. Аналіз динаміки сформованості готовності майбутніх учителів до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності засвідчив якісні зміни у формуванні її компонентів. Відбулося підвищення рівня сформованості кожного компонента. Одержані на формувальному етапі педагогічного експерименту результати підтверджують результативність розробленої методики, а забезпечення дієвості визначених педагогічних умов сприяє позитивним зрушенням у підготовці майбутніх учителів початкових класів до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності.

ВИСНОВКИ

У дослідженні здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення наукового завдання теорії і методики професійної освіти – підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування у молодших школярів

предметної природознавчої компетентності. На підставі результатів проведеного дослідження сформульовано такі висновки.

1. На основі аналізу наукових джерел з'ясовано, що набуття учнями системи знань, умінь і навичок з природознавства, ціннісних орієнтацій та складників екологічної культури спрямовано на формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності як результату навчання природознавства. Предметна природознавча компетентність молодшого школяра характеризує його здатність розв'язувати доступні соціально й особистісно значущі практичні та пізнавальні задачі, пов'язані з реальними об'єктами природи у сфері відносин «людина–природа». Природознавчу компетентність як інтегровану, комплексну якість утворюють ціннісний, знаннєвий, діяльнісний складники. Результати аналізу наукової літератури з підготовки вчителів початкових класів до педагогічної діяльності виявили значущість феномену готовності до професійної діяльності та посилену увагу науковців до навчання на основі компетентнісного підходу.

2. Розкрито сутність і структуру готовності майбутніх учителів початкової школи до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності. З'ясовано, що готовність майбутнього вчителя початкової школи до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності – це набута під час навчання особистісна якість, що проявляється у взаємодії мотиваційних настанов, засвоєних педагогічних і природничих знань, сформованих умінь використовувати їх у навчанні природознавства та комунікативних умінь і здатності до їх реалізації у процесі формування природознавчої компетентності молодших школярів. У її структурі виділяють мотиваційний, змістовий, процесуальний, комунікативний компоненти, які перебувають у єдності і взаємодії. Доведено, що недостатня сформованість будь-якого з них призводить до зниження загального рівня готовності. Виділення означених компонентів дає можливість простежити за перебігом підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування предметної природознавчої компетентності у молодших школярів, дотримуючись рівневого підходу.

3. З'ясовано практичний стан і виявлено педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності. Результати, одержані в ході констатувального етапу педагогічного експерименту свідчать, що готовність майбутніх учителів початкової школи до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності сформовано недостатньо, а природознавча підготовка майбутнього вчителя як важливий компонент процесу навчання у закладах вищої освіти реалізовується не повною мірою. Усе це вказало на необхідність удосконалення підготовки майбутніх учителів до

формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності шляхом обґрунтування і розроблення відповідної методики цієї підготовки.

Виявлено педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності: використання активних форм організації навчання (дискусій, рольових ігор, тренінгів, проектів); організація групової навчальної діяльності студентів; розроблення і впровадження навчальної дисципліни «Навчання природознавства в сучасній початковій школі»; залучення студентів до самостійної пізнавальної діяльності, спрямованої на формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності; орієнтація завдань педагогічної практики на формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності.

4. Експериментальну методику обґрунтовано з урахуванням теоретичних засад професійної підготовки майбутніх учителів, загальнодидактичних і методичних закономірностей освітнього процесу, із застосуванням діяльнісного і компетентнісного підходів, вона охоплює мету професійної підготовки (формування у процесі навчання готовності студента як якості, що забезпечує здатність до природознавчо-педагогічної діяльності в школі); ґрунтується на активних формах організації навчання студентів, моделюванні майбутньої діяльності з формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності, оптимальному використанні індивідуальної, групової, фронтальної роботи студентів. Інтегрованим чинником підготовки майбутніх учителів початкової школи за експериментальною методикою є навчальна дисципліна «Навчання природознавства в сучасній початковій школі», яка сприяє розширенню і поглибленню методичних знань, підготовці до формування природознавчої компетентності молодших школярів

Експериментальна перевірка обґрунтованої методики підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності засвідчила суттєві зміни у рівнях сформованості готовності студентів до означеної діяльності. Відбулося зменшення кількості студентів із елементарним рівнем сформованості усіх компонентів готовності до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності: для мотиваційного компонента – на 19,1%, змістового – на 20,2%, процесуального – на 33,5%, комунікативного – на 21,7%.

У результаті формувального етапу педагогічного експерименту чисельність групи студентів із середнім рівнем сформованості мотиваційного компонента готовності у майбутніх учителів збільшилась на 5,2 %; змістового – на 11,2 %, процесуального – на 23,6 %, комунікативного – на 9,6 %.

Кількість студентів із високим рівнем сформованості мотиваційного компонента досліджуваної якості зросла на 13,9 %, змістового – на 9 %, процесуального – на 13,9 %, комунікативного – на 9,6 %.

процесуального – на 9,9 %, комунікативного – на 12,1 %. Такі данні підтверджують результативність обґрунтованої методики підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності.

Урахування основних результатів дисертаційного дослідження дає підстави запропонувати педагогічним закладам вищої освіти рекомендації на таких рівнях:

– організаційному: упроваджувати обґрунтовану в дослідженні методику підготовки майбутніх учителів до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності та навчально-методичне забезпечення в освітній процес, коригуючи і доповнюючи їх відповідно до законодавчих та організаційних змін в освітньому процесі;

– методичному: модернізувати програми підготовки студентів зі спеціальності «Початкова освіта» з урахуванням важливості і необхідності підготовки майбутніх учителів до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності; використовувати основні результати дослідження під час розроблення навчально-методичного забезпечення для студентів;

– практичному: цілеспрямовано і систематично використовувати активні форми організації освітнього процесу студентів з методики навчання природознавства, залучати майбутніх учителів до самостійної пізнавальної діяльності, спрямованої на формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності, передбачати завданнями педагогічної практики діяльність студентів з формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності; використовувати можливості інформальної освіти для підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності.

Здійснене дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів висвітленої теми. Перспективними для подальшого наукового пошуку вважаємо дослідження, спрямовані на вивчення функцій різних видів природознавчої діяльності у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи, створення освітнього середовища, сприятливого для підготовки студентів до професійної природознавчої діяльності, розвиток готовності учителів початкової школи до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності в інститутах післядипломної педагогічної освіти.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Мозуль І.В. Експериментальна методика підготовки майбутніх учителів

початкової школи до формування в молодших школярів предметної природознавчої компетентності / І.В. Мозуль // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка : зб. наук. пр. Педагогічні науки. – 2017. – Вип. 2 (34). – С. 130–141.

2. Мозуль І.В. Організаційно-педагогічні умови професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності / І.В. Мозуль // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка : зб. наук. пр. Педагогічні науки. – 2017. – Вип. 1 (33). – С. 190–199.

3. Словник термінів для учнів початкових класів: пос. для загальноосвітніх навч. закл. / За наук. ред. М.С. Вашуленка (у співавт. Собко В.О., Демидчик Г.С., Ігнатенко О.В., Мозуль І.В. та ін.). – К. : Видавничий дім «Освіта», 2016. – 128 с.

4. Мозуль І.В. Феномен готовності майбутніх учителів початкових класів до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності: теоретичний аспект і практичний стан / О.Г. Ярошенко, І.В. Мозуль // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка : наук. журн. Педагогічні науки / [гол. ред. П.Ю. Саух, відп. ред. Н.А. Сейко]. – 2017. – Вип. 2 (88). – С. 303–307.

5. Мозуль І.В. Структура готовності майбутніх учителів початкових класів у контексті сучасних вимог професійної освіти / І.В. Мозуль // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка : зб. наук. пр. Серія : Педагогічні науки. – 2016. – Вип. 30. – С. 75–81.

6. Мозуль І.В. Проблема готовності майбутніх учителів до професійної діяльності в умовах модернізації змісту початкової освіти / І.В. Мозуль // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського : зб. наук. пр. Педагогічні науки. / За ред. проф. А.Л. Ситченка. – 2016. – № 1 (52). – С. 238–242.

7. Мозуль І.В. Мотиваційний компонент підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності / І.В. Мозуль // Теоретичні питання культури, освіти та виховання: зб. наук. пр. / Заг. ред. проф. Матвієнко О.В. – 2016. – Вип. 54. – С. 108–111.

8. Мозуль І.В. Аналіз досвіду професійної підготовки майбутнього вчителя / І.В. Мозуль // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часопис : тем. вип. Інтеграція вищої освіти і науки. – 2015. – № 3 (Дод. 1). – С. 173–177.

9. Мозуль І.В. Сутність предметної компетентності з природознавства учнів початкової школи / І.В. Мозуль // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часопис : тем. вип. Наука і вища освіта. – 2015. – № 2 (Дод. 1). – С. 63–66.

10. Мозуль І.В. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової

школи до навчання природознавства молодших школярів в освітній системі університету / І.В. Мозуль // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : зб. наук. пр. / За заг. ред. проф. Матвієнко О.В. – 2015. – Вип. 51. – С. 133–137.

11. Мозуль І.В. Теоретичне підґрунтя професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до навчання природознавства молодших школярів / І.В. Мозуль // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка : зб. наук. пр. Серія : Педагогічні науки. – 2015. – Вип. 27. – С. 132–136.

12. Мозуль І.В. Словник-довідник з природознавства : навч. пос. / І.В. Мозуль. – Глухів : РВВ ГНПУ, 2015. – 116 с.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

13. Mozul Iryna. The place of the special course «Teaching natural science at modern primary school» in the system of professional training of intending primary school teachers / Iryna Mozul // Матеріали V наук.-пед. читань молодих учених, магістрантів, студентів іноземними мовами «The 21st Century Challenges in Education and Science» (Глухів, 20 квітня 2017 р.) / За заг. ред. Лавриченко Н. М. – Суми : Вінніченко М. Д., 2017. – Вип. 4. – С. 226–229.

14. Мозуль И.В. Критерии и показатели диагностики готовности будущего учителя начальных классов к профессиональной деятельности / И.В. Мозуль // Опыт, проблемы и перспективы построения педагогического процесса в контексте стандартизации образования : сб. науч. статей и материалов III Межд. науч.-практ. конф. (Архангельск, 18 марта 2016 г.) / Под ред. С. А. Герасимова и др. – Архангельск : КИРА, 2016. – Ч. I. – С. 41–49.

15. Мозуль И.В. Подготовка будущих учителей начальных классов как процесс формирования готовности к деятельности / И.В. Мозуль // Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej «Pedagogika. Nauka wczoraj, dziś, jutro» : zbior artykułów naukowych (Варшава, 28 февраля 2016 г.) – Warszawa: Wydawca: Sp.z o.o. «Diamond trading tour», 2016. – С. 26–32.

16. Мозуль І.В. Коммуникативная составляющая готовности учителя начальных классов к обучению природоведению младших школьников / І.В. Мозуль // Опыт, проблемы и перспективы реализации современных педагогических технологий в системе образования : сб. материалов II Межд. науч.-практ. конф. (Архангельск, 13 марта 2015 г.) / Под ред. С. А. Герасимова и др. – Архангельск : КИРА, 2015. – Ч. 1. – С. 199–205.

17. Мозуль И.В. Формирование коммуникативной компетенции при изучении природоведения в процессе подготовки учителя начальных классов / И.В. Мозуль // Коммуникативная культура современника: теория и практика исследования : материалы IV Межд. науч.-практ. конф. (Новокузнецк, 20 марта 2014 г.) / Под ред. Л. В. Гордеевой, Т. Ю. Зотовой, А. П. Сурковой. – Новокузнецк : РИО НФИ КемГУ, 2014. – С. 187–192.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

18. Мозуль І.В. Навчання природознавства в сучасній початковій школі : навч. програма спецкурсу, курс лекцій та методичні рекомендації : навч.-метод. пос. / І.В. Мозуль. – Глухів : РВВ Глухівського НПУ ім. О.Довженка, 2017. – 236 с.

19. Мозуль И.В. Пути и средства подготовки будущих учителей к формированию у младших школьников предметной природоведческой компетентности / И.В. Мозуль // Problems of modern didactics in higher and secondary schools: Monograph / The editorship of Professor O. Mykhailychenko. – Saarbrücken, Deutschland / Germany : LAP LAMBERT Academic Publishing, 2017. – С. 99–110.

20. Мозуль І.В. Навчання природознавства в сучасній початковій школі: програма спецкурсу / І. В. Мозуль. – Глухів : РВВ ГНПУ, 2016. – 30 с.

АНОТАЦІЇ

Мозуль І.В. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Інститут вищої освіти НАПН України. – Київ, 2017.

Дисертацію присвячено підготовці майбутніх учителів початкової школи до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності. Визначено поняття «готовність майбутнього вчителя початкової школи до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності», обґрунтовано її структурні компоненти, виділено критерії, показники та рівні сформованості.

Виявлено умови, які сприяють підготовці майбутніх учителів початкової школи до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності у процесі професійної підготовки; теоретично обґрунтовано і розроблено методику, яка ґрунтується на цілеспрямованій підготовці майбутніх учителів до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності, на застосуванні компетентнісного, системного, діяльнісного, проблемного підходів, відбувається з використанням активних форм організації навчання та відповідного діагностичного інструментарію.

У результаті дослідження експериментально перевірено методику підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності і підтверджено її результативність; розроблено рекомендації щодо підготовки майбутніх учителів

початкової школи до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності.

Ключові слова: підготовка, майбутні учителі початкової школи, формування предметної природознавчої компетентності, молодші школярі, готовність, методика.

Мозуль И.В. Подготовка будущих учителей начальной школы к формированию у младших школьников предметной природоведческой компетентности. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Институт высшего образования НАПН Украины. – Киев, 2017.

Диссертация посвящена подготовке будущих учителей начальной школы к формированию у младших школьников предметной природоведческой компетентности. Определено понятие «готовность будущего учителя начальной школы к формированию у младших школьников предметной природоведческой компетентности», обоснованы ее структурные компоненты, выделены критерии, показатели и уровни сформированности.

Выявлены условия, способствующие подготовке будущих учителей начальной школы к формированию у младших школьников предметной природоведческой компетентности в процессе профессиональной подготовки; разработана и теоретически обоснована методика целенаправленной подготовки будущих учителей к формированию у младших школьников предметной природоведческой компетентности, основанная на применении компетентностного, системного, деятельностного, проблемного подходов с использованием активных форм организации обучения и соответствующего диагностического инструментария.

В результате исследования экспериментально проверена методика подготовки будущих учителей начальной школы к формированию у младших школьников предметной природоведческой компетентности и подтверждена ее результативность; разработаны рекомендации по подготовке будущих учителей начальной школы к формированию у младших школьников предметной природоведческой компетентности.

Ключевые слова: подготовка, будущие учителя начальной школы, формирование предметной природоведческой компетентности, младшие школьники, готовность, методика.

Mozul I.V. Training of future primary school teachers for forming of junior pupils` natural sciences competence. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Pedagogical Sciences, specialty 13.00.04 –

Theory and Methods of Professional Education. – Institute of Higher Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2017.

The thesis is devoted to the training of future primary school teachers for the forming of junior pupils` natural sciences competence. The concept of "readiness of the future primary school teacher for the forming of junior pupils` natural sciences competence" was determined, its structural components were substantiated, criteria, indicators and levels of forming were distinguished.

The results obtained during the preliminary stage of the pedagogical experiment, due to the application of a set of diagnostic tools and research methods, have shown that the level of forming of future teachers` readiness is not sufficient for the successful forming of junior pupils` natural sciences competence, and natural sciences training of the future teacher as an important component of the learning process in institutions of higher education is not fully realized.

Conditions have been identified which facilitate the training of future primary school teachers for the forming of junior pupils` natural sciences competence in the process of vocational training; the methods based on the purposeful training of future teachers for the forming of junior pupils` natural sciences competence is developed and theoretically substantiated, based on the using of competence, system, activity, problem approaches, takes place using active teaching methods and appropriate diagnostic tools.

The conducted experimental research confirmed the assumption: activization of natural sciences, pedagogical and methodological knowledge of students, introduction of discipline «Teaching of natural sciences at modern primary school», application of active forms of organization of training, using of group educational activities, implementation of professionally oriented tasks during pedagogical practice, educational improvement – methodological support will facilitate the training of future primary school teachers for the forming of junior pupils` natural sciences competence, which will ensure the effectiveness of forming their readiness for this component of professional activity, which made it possible to complete all tasks and achieve the goal.

As a result of the study, the methods of training of future primary school teachers for the forming of junior pupils` natural sciences competence has been experimentally tested and its effectiveness is confirmed; recommendations for the training of future primary school teachers for the forming of junior pupils` natural sciences competence have been developed.

Key words: training, future primary school teachers, forming of natural sciences competence, junior pupils, readiness, methods.